

Lena-Sofia Tiemeyer

Mina bibliska vänner och jag

På besök i
Gamla testamentets
berättarvärld

Bibelcitaten är hämtade från:

Bibel 2000 (B2000), copyright Svenska Bibelsällskapet

Svenska Folkbibeln 2015 (SFB2015), copyright Stiftelsen Svenska

Folkbibeln (Gamla och Nya testamentet) och Stiftelsen Biblicum (Nya testamentet)

Copyright © 2024 Författaren och Spricka förlag, Malmö

Formgivning omslag: Bengt Rasmusson/Inmedit AB

Omslagsbild: Mariia/stock.adobe.com

Formgivning inlaga: Bengt Rasmusson/Inmedit AB

Tryck: ScandinavianBook, Danmark 2024

ISBN: 978-91-988569-0-3

spricka.se

Innehåll

Inledning: Människor som du och jag	9
Kapitel 1: Noa	35
Kapitel 2: Sara	71
Kapitel 3: Josef	111
Kapitel 4: Rut och Noomi	153
Kapitel 5: Saul	193
Kapitel 6: Jonatan	229
Kapitel 7: Mikal	259
Kapitel 8: Jona	287
Mina bibliska vänner och jag	311
Bibliografi	323

KAPITEL 3

Josef

Ett ungt fruktträd är Josef, ett ungt fruktträd vid källan, grenarna klättrar upp efter muren. Skyttar ansätter honom, bågskyttar går till anfall, men han håller stadigt sin båge, och smidigt rör sig hans hand. Jakobs Mäktige, Herden, Israels Sten, din faders Gud, han skall hjälpa dig, Gud den Väldige, han skall välsigna dig med välsignelser från himlen därovan, välsignelser från djupet som vilar därnedan, med välsignelser från bröst och sköte, välsignelser från ax och blomma, välsignelser från de uråldriga bergen, lycka från de eviga höjderna. Må detta strömma över Josefs huvud, över hjässan på fursten bland bröder. (1 Mos 49:22–26, B2000)

Josef är nog Bibelns absolut mest ansträngande person. Jag har själv en lillebror så jag vet att småbröder kan vara besvärliga, men jag har trots det aldrig varit på vippen att sälja honom som en ”liten vaker slav till salo” som Madicken så passande skrev när hon försökte sälja Lisabet (Astrid Lindgren, *Madicken*, s 179). Precis som Madicken vill jag nog hellre ha mitt syskon kvar. Så dock inte Josefs bröder,

och jag måste säga att jag förstår dem, åtminstone delvis. Vem vill umgås med en så självgod typ som dessutom har mage att tala öppet om sina drömmar om storhet och dominans? Vem vill höra att man ska buga djupt till jorden inför en så odräglig människa? Han är dessutom särbegåvad, lite av en streber, hämndgirig och absolut klassens snygging. Josefberättelsen påminner om en reklamannons jag såg en gång om en tjusig bil och som hade texten: "Önskar du inte att du hade pluggat lite mer?" Sensmoralen var tydlig: Det lönar sig i längden att göra bra ifrån sig i skolan.

Trots sin briljans ger den moderlöse Josef samtidigt ett skört intryck. Han är utsatt för systematisk mobbning, och situationen är så pass allvarlig att han nära på stryker med. Josef är inte säker någonstans med tanke på att hans mobbare finns i hans direkta närhet. Hemmet utgör inte en fristad – det är ju även mobbarnas hem. Dessutom verkar det tyvärr inte finnas några vuxna i hans omgivning som tar honom i försvar. Josef är helt utlämnad och tar sin tillflykt i sin stolthet och intelligens. Han vägrar att gå under och tvingas inse att ensam är stark. Empati får inte plats på kartan när det gäller att överleva.

Så även om Josef är rätt ansträngande är han samtidigt en av Bibelns mest fascinerande och sammansatta personer. Vi ska tillsammans titta lite närmare på denne överintelligenta, otroligt talangfulla, och samtidigt ensamma och rätt trasiga person.

Återberättelser

För att fördjupa vår dialog med berättelsen om Josef som återfinns i Första Moseboken 37–50, samt att öka vår förståelse av Josef som karaktär, kommer vi att analysera ett antal romaner, dikter och sånger.

Anita Diamant (f 1951) är en amerikansk, judisk författare. Hennes bok *Det röda tältet* återberättar och broderar ut

materialet om Dina som finns i Första Moseboken 34 utifrån Dinas eget, kvinnliga perspektiv. På så sätt fungerar den som en motpol mot Bibelns eget, manscentriska perspektiv där Dina bara är offer för mäns agerande.¹

Britt G Hallqvist (1914–1997) var en svensk psalmdiktare, poet och översättare, och Bertil Hallin (f 1931) är en svensk kyrkomusiker och musikpedagog. De gav tillsammans ut två barnvisesamlingar: *Titta vad jag fann!* och *Det visste inte kejsar'n om*. Båda är insjunga på grammo-fonskiva av Ulla Neumann.

Angela Hunt (f 1957) är en amerikansk, kristen författare som skrivit mer än hundra böcker, många baserade på bibelberättelser. Trots att de ofta återberättar bibelberättelserna från ett kvinnligt perspektiv, tenderar de samtidigt att anamma deras inneboende patriarkala synsätt.

Yehudit Kafri (f 1935) är en israelisk, judisk författare (se kap 2). Hennes dikt om Potifars hustru utforskar hur män kan missbruka sin makt över kvinnor genom att vägra ge kvinnor sexuell tillfredsställelse.

Anita Diamant, *The Red Tent* (New York: St Martin's Press, 1997). Svensk översättning av Lillemor Binet, *Det röda tältet* (Höganäs: Bra Böcker, 2001).

Britt G Hallqvist och Bertil Hallin, "Josef fick en rock av far", utgiven på skivan *Titta vad jag fann* (1973).

Angela Hunt, *Dreamer* (Toronto: Steeple Hill, 2004).

Yehudit Kafri, "Potifars fru" (אשת פוטיפר). I David C Jacobson (red), *Does David Still Play Before You? Israel Poetry and the Bible* (Detroit, MI: Wayne State University Press, 1997), s 171–172.

Thomas Mann, *Der junge Joseph* (Berlin: S. Fischer Verlag, 1934). *Joseph in Ägypten* (1936), *Joseph der Ernährer* (1943). Svensk översättning av Nils Holmberg, *Den unge Josef* (Stockholm: Bonnier, 1947), *Josefi Egypten* (1950), *Josefs försörjaren* (1944).

Regina Rushing, *Seal Of The Sand Dweller* (Dominia Press, 2018).

Andrew Lloyd Webber och Tim Rice, "Close every door", i *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat*. Svensk översättning av Gunilla Backman, "Lås varje dörr".

¹ Trots förekomsten av en svensk översättning har jag valt att citera och själv översätta originaltexten. Sidhänvisningarna går sålunda till den engelska utgåvan *The Red Tent*.

Thomas Mann (1875–1955) räknas som en av de verkligt stora tyska författarna. Han fick nobelpriset i litteratur 1929 och hans mest kända verk är nog *Huset Buddenbrook* och *Bergtagen*. Manns återberättelse är djupt influerad av judiska berättelser om Josef som finns bevarade i bland annat *Jubileerboken* (andra århundradet f Kr), *Tolv patriarkernas testamenten* (andra århundradet e Kr), samt senare material i den rabbiniska *Genesis Rabba*.

Regina Rushing är en amerikansk författare som hittills bara skrivit denna bok, men dess sista sida utlovar en fortsättning. Boken är baserad på den korta beskrivningen i Första Moseboken 41:39–45 om Josefs tid som Egyptens styresman, men innehåller även tillbakaglimtar på Josefs tidigare erfarenheter.

Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat, en musikal skriven av Andrew Lloyd Webber och Tim Rice, är baserad på berättelsen om Josef i Första Moseboken. Den hade premiär 1968 i London och librettot finns i flera olika svenska översättningar. Jag har här använt mig av Gunilla Backmans översättning av sången ”Close every door”.

En odräglig ung man

Josef förekommer första gången i och med hans födelse i Första Moseboken 30:24. Sedan hör vi inte av honom på hela sex kapitel, även om han teoretiskt sett skulle kunna vara inkluderad som ung tonåring i illdådet mot männen i Shekem, vilket leddes av Simon och Levi med hjälp av ”Jakobs söner”:

Jakobs söner gick fram över de slagna och plundrade staden, därför att deras syster hade blivit skändad. De tog deras får och kor och åsnor, både inne i staden och utanför. De förde bort alla deras ägodelar och alla barn och kvinnor och tog allt som fanns i husen. (1 Mos 34:27–29, B2000)

Vi möter Josef igen när han är sjutton år och misstänker omedelbart att denne unge man nog är rätt krävande att ha att göra med. Är han en skvallerbytta eller en person med (lite för mycket) rättspatos?

Detta är berättelsen om Jakob och hans släkt. När Josef var sjutton år vallade han fåren tillsammans med sina bröder; som pojke brukade han vara med sönerna till Bilha och Silpa, sin fars hustrur. Allt ont som berättades om dem förde han vidare till fadern. (1 Mos 37:2, B2000)

För att göra saken värre är han även sin fars favorit, vilket naturligtvis bidrar till hans bröders avund och avsky.

Israel älskade Josef mer än alla sina andra söner, han hade ju fått honom på gamla dagar. Han hade låtit göra en fotsid dräkt åt honom. Men när bröderna såg att deras far älskade Josef mer än alla sina andra söner greps de av hat och kunde inte tala vänligt med honom. (1 Mos 37:3–4, B2000)

Parallellt finns det något sorgligt över Josef. Han mister sin mor, Rakel innan han fyller 17 år, men kanske mer troligt redan långt tidigare. Det är svårt att veta hur stor ålderskillnaden är mellan Josef och Benjamin, hans lillebror vars födelse ledde till att deras gemensamma mor dör. Det finns sålunda ingen trygg modersgestalt som Josef kan ty sig till, och det finns inga tecken på att hans moster Lea tar hand om honom i systemens ställe. Snarare finns det anledning att misstänka att rivaliteten mellan de två systrarna leder till att Lea lämnar Rakels barn därhän.

Hans pappa Jakob sörjer Josefs mamma Rakel och försöker troligtvis att minska smärtan genom att skämma bort Josef. Hela denna utvaldhet gör emellertid inte att Josef känner sig bättre till mods. En gullegris mår sällan bra och önskar oftast hellre att smälta in i mängden än att bli utmärkt och uppmärksam av

de vuxna i dennes närhet. Josef hamnar i kläm, bortskämd men samtidigt försummad. Han är vilsen, ensam och odräglig.

Jakob favoriserar ovist sin elfte son genom att ge honom, enligt Bibel 2000, ”en fotsid dräkt”, och enligt Svenska Folkbibeln, ”en hellång dräkt”. Vad har hänt med Josefs ”multicoloured dream-coat” som Andrew Lloyd Webber och Tim Rice skriver om? Ordet som betecknar Josefs klädesplagg (כתנת פסים) förekommer bara på två ställen i Gamla testamentet: här i Första Moseboken 37:3 och i Andra Samuelsboken 13:19 där det beskriver kung Davids dotter Tamars klänning som hon river sönder efter att hennes halvbror Amnon våldtagit henne. Det finns vaga tecken på att det hebreiska ordet kan betyda ”mångfärgad” (den grekiska översättningen i Septuaginta har ποικίλον, vilket betyder ”mångsidig” eller ”varierad”). Det är dock bortom varje tvivel att klädesplagget är vackert så som det anstår en prinsessas klädnad. Jakob, fåraherden, ger sin son Josef en utstyrsel som liknar den som den senare kung David ger sin dotter. Jag ser för mitt inre hur Ruben, Simon, Levi, Juda, Dan, Naftali, Gad, Aser, Isaskar och Sebulon tvingas ärva varandras kläder, för att helt plötsligt inse att nästa bror, Josef, får underbara, splitter nya, kanske regnbågsfärgade (flick?)-kläder. Onekligen extravagant, kanske även lite queer, men samtidigt också rätt olycksbådande då Tamars öde inte står att avundas.

Josef är en drömmare som i unga år saknar rudimentär emotionell intelligens. Det går an att drömma om makt och ära, även om det nog är i det mastigaste laget att se sig själv som upphöjd och tillbedd av sin familj, inklusive sina föräldrar, men det går absolut inte an att tala vitt och brett om det. Till och med Jakob, som säkert annars urskuldar Josef för än det ena och än det andra, får snart nog:

Men när han berättade detta för sin far och sina bröder tillrättavisade fadern honom: ”Vad är det för en dröm! Skall vi komma och buga oss till jorden för dig, jag och din mor och dina

Exkurs: Kläder i Gamla testamentet

Josef är mån om sitt utseende: Han har inte bara en vacker kropp; han verkar även vara smått besatt av kläder. På inte mindre än sex ställen talas det om kläder som han antingen själv har på sig (1 Mos 37:3; 41:14, 42) eller ger till andra (1 Mos 45:22). Josefs kläder spelar en viktig roll i hans interaktion med Potifars fru, där hon tar fatt i hans klädnad och använder den som "bevis" på Josefs våldtäktsförsök (39:12–18). Sist men inte minst, när Jakob ser sin sons sönderrivna klädnad river Jakob sönder sina egna kläder i ett uttryck av sorg (1 Mos 37:31–34).

Kläder i Bibeln fyller ofta en symbolisk funktion. En persons kläder säger väldigt mycket om personens identitet. Att få nya kläder betyder ofta att man går in i en ny och bättre roll (jfr Sak 3). Samtidigt, när man blir av med kläder går det oftast utför. I Josefs fall rivs hans dräkt sönder när han blir såld till slav och hans klädnad blir avryckt av Potifars hustru precis innan han hamnar i fängelse. Samtidigt får han en säkerligen välbehövlig ny ekipering när han ställs inför farao och ytterligare en när han blir styresman över Egypten. Bröderna ges likaledes nya utstyrselar som en indikation på deras nya status i Egypten som Josefs bröder.

Josef och David är de bibelpersoner som erhåller flest kläder och båda klättrar på samhällsstegen. Medan David samlar på sig kläder och vapen under sin väg mot tronen, förlorar samtidigt Saul och hans familj detsamma. Klädbytena symboliserar hur Guds löften förflyttas från Saul till David (jfr 1 Sam 15:27 där Saul förstör Samuels klädnad). I början är David inte mogen att träda in i Sauls ställe och tackar således nej till Sauls rustning (1 Sam 17:38–39). Efter att ha besegrat Goljat har han dock vuxit in i sin kungaroll och kan därför ta emot Jonatans klädgåva (1 Sam 18:4). Ännu senare stjal David Sauls mantelflik (1 Sam 24:5) vilket symboliserar hur David kommer att stjäla Sauls tron. Endast Sauls son Jonatan ger, frivilligt och till synes utan baktanke, inte bara sina kläder utan även sina vapen till David. Han ger sålunda upp sin kungavärdighet och abdikerar symboliskt till Davids förmån (se kap 6).

bröder?” Bröderna retade sig på honom, men hans far kunde inte glömma vad han hade sagt. (1 Mos 37:10–11, B2000)

Jakob skickar senare i väg Josef för att undersöka sina bröders situation: ”Se efter om allt är som det skall med dina bröder och med fåren och kom sedan tillbaka och berätta för mig” (1 Mos 37:14, B2000). Det är oklart vad Josef egentligen ska uträtta. Varför tror Jakob att något är fel? Skickar han Josef för att spionera på bröderna? Är det sådana här tillfällen som Första Moseboken 37:2 har i åtanke när det står att Josef rapporterade allt ont till sin far som bröderna gjort? Samtidigt är Jakobs handling djupt oansvarig. Är han blind som inte ser det hat som pyr under ytan hos sina äldre söner? Väger han att inse, trots att han känner till den massaker som sönerna tidigare utsatt männen i Shekem för (1 Mos 34:25–31), att Josef svävar i livsfara när han ensam och utsatt går för att möta sina bröder? Jakob verkar inte förstå att hans favorisering av Josef i själva verket skadar Josef mer än den gagnar honom.

När Josef väl dyker upp börjar bröderna att planera att begå nya våldsdåd. De lutar först åt att mörda Josef, men väljer slutligen att kasta honom i en tom brunn och sedan sälja honom som slav. De tar dessutom Josefs förhatliga dräkt, dränker in den i blod, och lurar således sin far att tro att Josef blivit ihjälrivnen av vilda djur. Josefs storhetsvansinne urskuldar inte detta uppförande. Det kommer aldrig att vara rätt att vare sig mörda människor eller sälja dem till slaveri, hur tröttsamma de än må vara. Bröderna förgår sig dessutom mot sin far när deras uppförande leder till Jakobs livslånga sorg.

Och Jakob rev sönder sina kläder, han band säcktyg kring höfterna och sörjde sin son under lång tid. Alla hans söner och döttrar kom för att trösta honom, men han ville inte låta sig tröstas utan sade: ”Jag skall sörja min son tills jag själv stiger ner i dödsriket.” Så begrät hans far honom. (1 Mos 37:34–35, B2000)

Under resten av sina liv tvingas således Josefs bröder leva med följderna av sitt illdåd på ett ytterst handfast sätt.

Skvallerbytta bing bång

Frågan är om Josef är skvallerbytta eller en man med stort rättspatos. Skillnaden är att medan den förre rapporterar för att förövaren ska råka i onåd, rapporterar den senare för att offret inte ska fara illa. I vissa kulturer är det en oskarp gräns mellan dessa två ställningar och en person som rapporterar oegentligheter kan lätt ses som illojal mot gruppen och rådande sociala strukturer. Jag hamnar personligen snarare närmare den andra ytterligheten: rätt ska vara rätt och den som inte gör rätt ska ställas till svars för sina handlingar. Jag ogillar starkt det sociala kravet att hålla någon bakom ryggen i sådana fall där personen inte förtjänar det. Så med detta sagt kan jag lätt identifiera mig med Josef som vägrar att *inte* vilja se och vägrar att blunda för missförhållanden, fusk och ohederlighet.

Den författare som framhäver denna aspekt bäst är Regina Rushing i sin bok *Seal Of The Sand Dweller*. Hennes Josef, nu uppsyningsman i Egypten, har upptäckt att flera av faraos närmaste män skor sig på den inkomna skatten, stjälar värdesaker från förrådsrummen och således bedrar farao. Rädd och utsatt trots sin höga maktposition debatterar Josef med sig själv om han ska tåla om missförhållandena eller avslöja dem:

Hans rädsla angrep honom här i mörkret i hans absoluta ensamhet. Frestelsen viskar. Håll tyst och gör ditt jobb. Han hade hållit tyst i förrådsrummen och trots detta hade någon försökt att bränna honom levande. Dock kunde det löna sig att hålla tyst [...] Men hur lång tid tar det innan du återigen görs till syndabock för en annan människas lögn? Kungens väktare hånade honom med sitt smicker trots kungens gunst. Eller på grund av den. (kap 26, min översättning)

Josef fortsätter att dra sig till minnes vad som hände förra gången han försökte göra män med makt, den gången sin far, medveten om oegentligheter. Fadern, Jakob, hade varit hans enda försvarare och Josef hade gjort allt, till och med spionerat på bröderna, för att hålla sig väl med honom. Den unge Josefs agerande speglade i mångt och mycket hans prekära situation mellan fadern och bröderna. I Rushings händer var Josef inte en skvallerbytta utan en person som ville skipa rättvisa. Som tonåring hade han dock saknat både vishet och mognad att göra det på ett bra sätt och därför hade allt blivit fel:

Hur smart hade han inte en gång trott sig vara, när han framförde nyheter om bråkande fruar och söner till sin far med en arrogans som bara hade ökat klyftan i deras läger. Han tog tag i soffkanten och slickade bittra tårar. Om han bara hade hållit tyst hade kanske alla sluppit ifrån ett par nattliga bråk i lägret, några hämndattacker. De kanske hade älskat honom bättre om han helt enkelt inte hade sagt något.

(kap 26, min översättning)

Josef minns vidare hur han blivit Jakobs spion för att försöka behålla sin fars kärlek:

Josef närmade sig kungens sal när en nyans av bittra minnen svepte förbi honom som doften av gamla sår. Han kunde fortfarande se Asers hånleende. Han kunde känna Gads svidande slag mot bröstet, en hård skakning av hans tunna axlar. Lilla skvallerbytta skulle de kalla honom när han berättade om deras tilltag för far. Ja, det var han säkert. Han var den lilla skvallerbytten i lägret, veklingen, en stackars desperat pojke som var rädd att förlora sin fars kärlek och uppmärksamhet efter sin mors död. Han hade ingen annan. De sa till honom att han inte hade någon annan och höll honom ifrån Lea för att bevisa det. Han blåste ut det såriga minnet med en skakig utandning. Det

var vettigare att hålla tyst i frågan om kungens statskassa, men han visste att han inte skulle göra det.

(kap 29, min översättning)

Ett bortskämt ensamt barn

Många författare kommenterar Josefs uppväxt mer allmänt. Anita Diamant låter Dina, sitt berättarjag, framhålla Josefs ensamhet som barn. I ett samtal med Dina – när de båda möts i Egypten många år senare – berättar Josef hur han brukade hata Benjamin för att han tagit hans mamma ifrån honom. Nu skulle han kunna göra vad som helst för att få återse sin lillebror (s 351).

Andra tar fasta på Josefs situation i familjen som både anorlunda och utvald. Inser Josef hur exponerad och oskyddad Jakobs favorisering gör honom? På ena kanten framhäver Britt G Hallqvist och Bertil Hallins sång hur Josef inte alls vill bli uppmärksammas och helst skulle sett att han aldrig fått den vackra utstyrseln:

Josef fick en rock av far, lång och fin och dyr den var.
Se på Josef han har fjäsk, sade Ruben sur och besk
Och de andra stämde in, också lille Benjamin
Se på Josef han är stolt, för att han har fått en kolt.
Josef tyckte att hans rock, var för lång och vid och tjock
Han tog av sig den till slut, och i hagen gick han ut.
Ganska ledsen Josef var, för den rock han fått av far.

På andra kanten, väl representerad av Thomas Mann, finner vi en Josef som inte har den blekaste aning om hur man handskas med människor. När Jakobs hustrur får se Josef iklädd sin fantastiska klädnad, som han fått av Jakob och som tillhört hans mor, dryper deras beundrande ord av ironi. Josef hör emellertid inte undertonerna:

Det låter nästan otroligt, men Josef uppfattade icke den tjockt påbredda bitterheten och dolskheten i kvinnornas ord. Hans självupptagenhet, hans barnsliga, men icke desto mindre straffbara godtrogenhet gjorde honom döv för sådant och oemottaglig för varningar. Han njöt av deras ords sötma och gjorde sig icke det minsta besvär att utforska deras innersta. Men detta var just det straffvärda! Likgiltighet för människornas inre liv och okunnighet därom utmynnar i ett alldeles skevt förhållande till verkligheten och framkallar förblindelse. [...] Hans godtrogenhet var ett slags bortskämdhet som trots alla tydliga tecken på motsatsen inbillade honom att alla människor älskade honom mer än sig själva och att han sålunda icke behövde ta någon hänsyn till dem. (s 136–137).

Manns Josef är högintelligent och känner till en massa fakta. Han kan läsa och skriva, han kan räkna och känner till berättelser, myter och himlavalvets stjärnbilder (s 15–29), men han saknar förståelse och intresse för sina medmänniskor.

Samtidigt finns en annan sida av Josef som inser behovet av att dölja sin intelligens. Han låter fadern vinna när de spelar spel tillsammans (s 120). Ruben funderar på saken när han inser Josefs strategi:

Ja, så är det, tänkte Ruben tyst och hans blick blev alltmer inåtvänd. Det är de välsignades bedrägeri och så går de tillväga: De måste ställa sitt ljus under en skäppa, så att det inte lyser till skada för dem själva, medan andra måste låtsa att deras är klarare än det är för att de ska kunna behålla sin självaktning. (s 151)

Denne stilige och särbegåvade unge man begriper – men inte tillräckligt – hur vansklig hans situation verkligen är. Han förstår – men inte helt och fullt – hur han omedvetet påverkar sin omgivning och får dem att både beundra och avsky honom, dels för att de är avund samma och dels för att de känner sig otillräckliga.

En maktlös slav

Josef säljs som slav till ”Potifar, hovman hos farao och befälhavare för livgardet” (1 Mos 37:36; 39:1, B2000). Det hebreiska ordet som används här kan översättas som ”eunuck” (*saris*, סריס) och det är så det förstås i den grekiska översättningen (Septuaginta: σπάρδοντι). Vi ska återkomma till vad detta kan ha för möjliga konsekvenser för Josef och vår förståelse för personerna runt honom.

Bibeln väljer nu att tydligt tala om för oss, två gånger dessutom, att ”Herren var med Josef och allting lyckades för honom” (1 Mos 39:2, 3). Även om det är fruktansvärt att mista sin personliga frihet och tvingas att bli en persons egendom hade det kunnat bli ännu värre för Josef. Han hamnar inte ute på fälten och tvingas inte ägna sig åt hårt fysiskt arbete; det blir inget smutsigt pyramidbygge för vår tjugige unge man, utan snarare administrativt kontorsarbete kombinerat med kammarherreuppgifter inomhus.

Josef vann hans välvilja och blev hans personliga tjänare. Egyptern gav honom ansvaret för sitt hus och lämnade allt han ägde i Josefs vård. (1 Mos 39:4, B2000)

Varför, kan vi undra, blir Josef särbehandlad? Svaret återfinns troligtvis i vers 6, nämligen att Josef var ”vacker till form och vacker till utseende”. Det vore ju synd att förstöra denna skönhet med tungt kroppsarbete.

Han överlät allt han ägde i Josefs vård, och med honom i sin tjänst behövde han inte bekymra sig om annat än maten han skulle äta. Josef var välväxt och vacker. (1 Mos 39:6, B2000)

Det finns igen något androgynt över Josef. Hans vackra utseende och vackra form skildras i ord som ofta förekommer i samband med kvinnor. Bibeln använder precis samma ordalag

i sin framställning av Josef och Rakel. Bibel 2000 lyckas bevara likheten i sin översättning där båda beskrivs som "välväxta och vackra" (1 Mos 29:17). I övrigt använder Bibeln liknande uttryck för att skildra Sara (1 Mos 12:11), Absaloms dotter Tamar (2 Sam 14:27) och Vashti (Est 1:11) som alla har "ett vackert utseende", samt Avigajil (2 Sam 25:3) som har "en vacker form".

Josefs skönhet leder dock inte till något gott utan snarare till ännu mer avundsjuka och sorg. Josef blir Bibelns första men tyvärr inte sista metoo-offer. Potifars fru utnyttjar sin ställning som Josefs överordnade och bestämmer sig för att ha sex med den vackre unge slaven. Josef vill inte samarbeta och flyr i stället därifrån, (halv)naken och utelämnad.

Då högg hon tag i hans mantel och sade: "Ligg med mig!" Men han lämnade manteln i hennes hand och sprang sin väg. När hon såg att han lämnade manteln och flydde ropade hon på husets folk och sade till dem: "Se bara, han har tagit hit en hebré som vill roa sig på vår bekostnad. Han kom och ville ligga med mig. Men jag skrek så högt jag kunde, och när han hörde hur jag ropade och skrek lämnade han kvar sin mantel och sprang sin väg." (1 Mos 39:12–15, B2000)

Den försmådda kvinnan tar snart en ordentlig hämnd på Josef, vänder historien till sin fördel och anklagar Josef för våldtäktsförsök. I sina anklagelser poängterar hon Josefs utanförskap genom att kalla honom "den hebreiske slaven" och anspelar samtidigt på fördomar om hur utländska män utgör en sexuell fara för inhemska kvinnor (39:17). Den sociala skillnaden mellan dem båda gör att alla tror på Potifars hustru och ingen tror på Josef.

Denna berättelse har olika bottnar. Ur ett dåtida egyptiskt perspektiv tillhör Josef Potifar och hans hustru, och om hustrun känner för att använda sig av sin slav sexuellt är det helt i sin ordning. Det kan ses som hennes rättighet. Det är dessutom fullt möjligt att Josefs sexuella tjänster är en del av hans "arbetsbeskrivning"

och huvudorsaken till att han har införskaffats: Om Potifar är en eunuck kan han ha köpt Josef för att skänka honom och hans hustru en arvinge. När Josef misslyckas i denna elementära uppgift fyller han inte längre någon funktion i hushållet. Sett ur detta perspektiv är det Josef och inte Potifars hustru som inte vet sin plats.

Detta tänkesätt är naturligtvis otänkbart ur ett modernt västerländskt perspektiv där ett nej är ett nej. Du kan inte äga en annan person och varje person har rätt att bestämma över sin egen kropp. Sett ur detta moderna perspektiv är orsaken till Josefs ovilja ovidkommande. Det spelar faktiskt ingen roll om Josef handlar utifrån respekt gentemot Potifar, avsaknad av åtrå gentemot hans fru, eller allmän ovilja till att ha sex.

En jämförande läsning med Första Moseboken 16 och 21 ger oss ännu mer att tänka på (kap 2). I flera avseenden är Josef jämförbar med Hagar. Båda är slavar och befinner sig således i en underordnad beroendeposition. Hagar blir befalld att ge Abraham ett barn och hon lyder trots allt vad det innebär. Hur skulle vi läsare ha reagerat om Hagar vägrat, lämnat Abrahams tält, och flytt ut i natten? Hade vi sett henne som hjältinnan som klarat av att stå emot Abrahams invit, eller påverkar texternas skilda genusperspektiv vår uppfattning och förståelse av personernas agerande? Blir männen hjältar medan kvinnorna antingen ses som tjänstekvinnor som bör underordna sig eller som förförerskor som bör hållas kort? Eller spelar Bibelns inbyggda etniska partiskhet en roll? Håller vi intuitivt på israeliterna (Abraham och Josef), medan vi inte känner samma press att visa medkänsla gentemot egyptierna (Hagar och Potifars hustru)?

Den oförvitlige hjälten som består stundens prövning med glans

Det går att vrida och vända på berättelsen om mötet mellan Josef och Potifars hustru. Berättelsen kan läsas som ett steg i Josefs

utvecklingskurva. Josef går från att vara den bortskämda drömmaren, som inte förstår när han ska prata och när han ska hålla tyst, till en man som har full kontroll över sitt liv och inte låter sina känslor styra sina handlingar. Josef blir då mannen med handlingskraft som inte låter sig förledas utan håller sig på den rätta, smala vägen och på detta sätt visar respekt gentemot både Gud och Potifar. Kvinnan, Potifars anonyma hustru, reduceras i sin tur till ett prov som Josef måste bestå. Vi är så vana vid den här versionen, där mannen är den som handlar, om än bara genom att ständaktigt fly från faran. Vi är så vana att vi oftast och alltför snabbt ger Josef den aktiva rollen, oavsett situationen.

De flesta böcker väljer den traditionella vägen. Först ut på banan är Thomas Mann som ägnar nästan hälften av sin bok *Josef i Egypten* åt episoden. Hans återberättelse är starkt präglad av tidiga judiska traditioner enligt vilka Potifars hustru framställs som en desperat kvinna som, förblindad av kärlek/lust till den undersköne Josef (s 408–409), utsätter Josef för det ena mer intrikata förföringsförsöket efter det andra under tre års tid. Mann beskriver i utstuderad detalj hur denna förförerska gradvis går under på grund av sin otyglade och ohämmade passion. Samtidigt skapas en förståelse för Potifars hustru då Mann vidhåller att Potifar var en eunuck, något som hebreiskans *saris* kan betyda (s 253–257). Potifars fru sitter fast i en situation av påtvingat celibat (s 402–403). Mann säger i klartext att vi inte ska döma Potifars hustru för hårt då hon lider inte bara av ett dött äktenskap utan också av att behöva uthärda Josefs frestande närvaro ”vilken var en glädje för henne och en ständig näring för hennes dårskap men samtidigt en stor plåga” (s 491):

[...] ”Potifars hustru”, traditionens oblyga förförerska och lockfågel för det onda, hade ett hårt öde att kämpa mot, och man kunde åtminstone skänka henne den sympati som kommer sig av vetenskapen om att provningens verktyg bära straffet inom sig [...] (s 491)

Josef själv försöker få Potifars hustru på andra tankar men trivs samtidigt med rollen som ”uppföstrare”, det vill säga vara den som ska ”bota” henne från sin förälskelse, genom att bara tala om praktiska saker relaterade till husets skötsel (jfr s 514):

Han trodde sig vara sysselsatt med att överflytta härskarinnas tankar från personen till föremålet, från hans ögon till hans omsorger, och därigenom avkyla och bota henne och få henne att nyktra till, så att han alltså kunde njuta äran, fördelen och det utsökta nöjet av hennes gunst och umgänge utan att utsätta sig för faran av gropan som den ängslige Gudarnas älskling hotade med (s 510)

Medvetet eller omedvetet njuter Josef av sin makt över Potifars hustru samtidigt som han vägrar att tillfredsställa hennes längtan. Han ter sig som en gud som skänker sin gunst genom sin blotta närvaro men utan att ge något konkret tillbaka. Josefs uppförande leder till att både Thomas Mann och läsaren känner ett starkt behov av att i frustration skaka om Josef. Oberörd av Potifars hustrus förföringsförsök, leker Josef med faran för att bevisa att han kan bestå prövningen. För honom blir det i slutändan en fråga om högmod:

[...] slutligen var det väl också som en mer erkännansvärd från-sida viljan att sätta sig på prov, ärelystnaden att icke sälja sig billigt, att icke skona sig, att driva det till det yttersta för att sedan stå som en ännu mer lysande segrare med frestelsen bakom sig – att prestera ett dygdens virtuosnummer [...] (s 554)

Ett avsevärt modernare men även sunkigare perspektiv möter vi i Angela Hunts porträtt av Potifars fru. Hunt beskriver en kvinna som ägnar månader åt att försöka snärja Josef. Detta är ingen förförelse i stundens hetta utan en väl planlagd aktion. Josef klarar sig naturligtvis galant när han flyr naken ut i trädgården med

hedern i behåll. Trots denna till synes bibeltrogna läsning finner jag Hunts porträtt mer än lovligt störande. Det hon gör med sitt bibelnära porträtt är nämligen att lyfta fram några av de svårigheter *som finns inbäddade i bibeltexten själv*. Hunt väljer, liksom Thomas Mann före henne, att framställa Potifar som en man som blivit kastrad under sin tid som krigsfånge. Potifar är alltså inte en man som bör gifta sig. Enligt Hunt verkar det dock inte vara Potifars skyldighet att informera sin blivande brud om denna fysiska aspekt. Han är en ansedd man som blivit erbjuden en fru av farao och väljer att inte tacka nej. På inget ställe i boken erkänner Potifar sin del i sin frus handlande. Redan här har Potifars fru blivit ett offer och inte en gärningsperson. Därtill väljer Hunt att göra Potifars fru till en artonårig oskuld. Det tar ett tag för henne att komma underfund med att någonting är fel och då är det tyvärr redan för sent. Hon tvingas inse att hon kommer att förbli barnlös och att Potifar aldrig kommer att skänka henne vare sig barn eller uppmärksamhet. Först då bestämmer sig Potifars fru att förföra den attraktive Josef och därmed slå två flugor i en smäll. Det hela går inte enligt planen eftersom Potifars fru blir kär i Josef. Han å sin sida är smickrad av hennes uppmärksamhet, men verkar inte fatta hur det annars står till i sina ägares äktenskap.

Hunt skapar dessutom en så otroligt rättfärdig Josef att han i slutändan saknar varje spår av förståelse för sina mindre ständaktiga medmänniskor. Hennes Josef använder ordalag som "en släpphänt, lustfylld, blodlös varelse" (kap 20) när han talar om Potifars hustru och hänvisar senare till hennes "lustfyllda förblindelse" (kap 21). Detta skapar i sin tur en kontrast mellan Potifars frus uppfattning av situationen och Josefs syn som enligt mig är unken. Potifars fru är inte alls nödvändigtvis vare sig lustfylld, bortskämd eller bortkollrad; hon är en kvinna i ett helt kärlekslöst äktenskap som, ja, klantar till det med mycket svåra påföljder för Josef. Det som gör Hunts återberättelse än mer patriarkalt sunkig är det underförstådda budskapet att kvinnor – må de vara Potifars fru eller, som tidigare i boken, Josefs icke-bibliska kärleksintresse

Tuya – inte ska ta något initiativ alls till en relation. De ska bara sitta snällt och passivt, och vänta på att bli uppvaktade.

Metoo

Alternativet är att läsa berättelsen som ett våldtäktsförsök. Potifars fru blir då förövaren som driver handlingen framåt när hon utsätter Josef för sexuellt våld. I denna version saknar Josef kontroll: Han är den utländske slaven utan självbestämmanderätt. Han är heller inte den ”manlige mannen” som uppskattar att kvinnor vill ha honom och ser Potifars frus agerande som en bekräftelse på sin maskulinitet. Han är snarare ett offer för sexuell exploatering. Denne Josef står inte inför ett val; han *väljer inte* att klara något slags test. Att han tar sig helskinnad därifrån beror enbart på tur eller naturliga förutsättningar. Som den fysiskt starkare av de två lyckas Josef fly undan faran. Detta leder oss tillbaka till Davids dotter Tamar, som bär samma slags klädnad som Josef när Amnon våldtar henne. En ytterligare likhet är att Potifars hustru använder precis samma ord som Amnon senare gör (1 Mos 39:7 och 2 Sam 13:11): ”kom, ligg med mig”. Idén att Tamar skulle kugga något slags test när hon inte lyckas undkomma helskinnad är horribel. Orsaken till att hon inte lyckas undfly Amnon beror helt på att hennes äldre bror, som varande man, är henne fysiskt övermäktig och inte på att hon på något sätt skulle ha känt sig smickrad av hans uppmärksamhet. Josef och Tamar är båda offer. Att den ena lyckas undfly och den andra inte, speglar vare sig deras moral eller ståndaktighet.

Rushings beskrivning av Potifars fru hamnar i denna kategori. Hon framhåller att våldtäkt oftast inte alls är en fråga om sex utan om makt. Detta är inte en kvinna besatt av Josefs skönhet, utan snarare en som vill göra sin man svartsjuk. Potifar föredrar att diskutera husets administration med Josef snarare än att tillbringa tid med sin hustru. Potifar vet att Josef är oskyldig, men

hans stolthet tvingar honom att upprätthålla sin frus version av händelsen (kap 13). Potifars fru vill att hennes man ska se henne och hon använder sig av Josef till detta ändamål. Josef själv är inte viktig annat än som ett redskap för att nå detta mål. Till slut tvingas Potifars fru inse att hennes handlande mot Josef har allt att göra med hennes känslor gentemot sin man:

Hon svalde och tvingade bort längtan som svedde hennes mage.
Hon sänkte blicken. ”Du gav mycket mer tid till Josef än till din fru.” Där. Hon hade talat från sitt hjärta. Det var allt. ”Det var ingen anledning att förstöra en god mans rykte.” Hans röst kraxade i mjuk tillrättavisning [...] Hon slog bort hans hand.
”Jag ville skada dig.” (kap 57, min översättning).

Rushings fokus ligger dock inte på själva händelsen utan på de följderna som den får för Josef. Han hamnar inte ”bara” i fångelse utan blir även sedd som våldtäktsman.

Den maktlystne förföraren

Vi kan även utmana bibeltexten och leka med tanken att den inte ger oss all information vi behöver för att förstå berättelsen i dess helhet. Kan det vara så att Potifars hustru älskar Josef och han älskar henne tillbaka? Handlar texten om förförelse, där känslor är inblandade? Alternativt, och delvis i linjen med ett traditionellt manligt perspektiv, kan det vara så att mannen Josef utnyttjar Potifars hustru? Väl medveten om sin vackra kropp leker han med Potifars hustru och visar samtidigt sin makt över henne (jfr Mann ovan)? Sittande på sina moraliskt höga hästar förvägrar Josef henne sexuell tillfredsställelse.

Å ena sidan utgör Yehudit Kafris dikt ”Potifars hustru” (אשת פוטיפר) en kritik av Angela Hunts och hennes gelikars syn på Potifars hustru. Kafri undrar vad som verkligen händer mellan

henne och Josef. Vad viskar han till henne och vilken inbjudan finns i hans ögon?

[...]	[...]
En kvinna frågar inte bara en man att komma och ligga med henne. någonting hände mellan dem	אשה לא מבקשת סתם כך מאיש לבוא לשכב עמה משהו קרה ביניהם
Men Bibeln berättar inte Josef blev nerkastad i hålan men han lyckades	אבל התנ"ך לא מספר יוסף אמנם השלך לבור אבל הוא הסתדר
[...]	[...]
Denne drömmare av drömmar var mer praktiskt lagd än alla politikerna	חולם החלומות הזה היה פרקטי יותר מכל הפוליטיקאים
[...]	[...]

(s 171–172, min översättning)

Kafri vägrar att tro att någon kvinna, biblisk eller modern, skulle ha så lite självrespekt att hon bara kastar sig över en man utan att ha fått någon indikation att ett sådant utspel skulle vara välkommet. På så sätt dekonstruerar Kafri Bibelns porträtt av Potifars hustru som en maktlysten och hämndbenägen kvinna som anklagar den oskyldige Josef. Snarare blir hon övergiven av Josef och blir till ett offer för hans ambitioner när han klättrar vidare mot samhällets toppar.

Å andra sidan antar Anita Diamant att Josef var Potifars frus älskare. Samtidigt låter hon Josef bli ett offer: Han utnyttjas sexuellt men inte av Potifars hustru utan av Potifar själv. Josefs syster Dina, Diamants berättarjag, hör hela den sjaskiga historien långt senare av en kvinna i Josefs hushåll som inte är överdrivet imponerad av husets herre. Tjänarinnan berättar smått nedlåtande för Dina hur den numera mäktige ståthållaren, som hon väljer att kalla ”an arrogant son of a bitch” (s 341), kom till Egypten. Han var mager som en sticka, slagen, våldtagen och tvingad att utföra de smutsigaste av sysslor. Detta fortsatte även i Potifars

hus, där Potifar, attraherad av Josefs vackra utseende, utnyttjade honom sexuellt. Enligt denna sjabbiga historia blev Josef så småningom även Potifars hustrus älskare, tills det hela tog en ände med förskräckelse när Potifar upptäckte dem i sängen och Josef slängdes i fängelse (s 342).

Dina inser sakteliga att denne Safenat Paneach som tjänarinnan talar om inte är någon annan än hennes lillebror Josef, det syskon som stått henne närmast under uppväxten (s 344). När hon väl träffar honom blir det dock inte en varm återförening. De båda syskonen har genomlidit alltför många trauman för att kunna bli vänner igen. Dina finner Josefs självförtroende fränstötande och håller honom, jämte deras gemensamma bröder, ansvarig för mordet på Shekem som Dina älskade (1 Mos 34:1–5, 21–31; åtminstone enligt Diamant, till skillnad från de flesta moderna bibeltolkare och bibelöversättningar som snarare vidhåller att den textuellt ambivalenta bibeltexten beskriver hur Shekem har sex med Dina mot hennes vilja).

Shekem, som var son till hivén Hamor, hövdingen i landet, fick syn på henne, och han överföll och våldtog henne. Men han fäste sig vid Dina, Jakobs dotter, han blev förälskad i flickan och sökte vinna hennes hjärta. (1 Mos 34:2–3, B2000)

Diamant ger således Josef en negativ snarare än en positiv utvecklingskurva. Livet har förvandlat Dinas trevliga lillebror till en snarstucken och traumatiserad härskargestalt.

Dessa olika återberättelser utmanar oss att se med nya ögon på den välkända berättelsen om Josef och Potifars hustru. Nästa gång vi läser berättelsen, låt oss stanna upp och problematisera den sedvanliga tolkningen av denna *femme fatal*. Samtidigt är det viktigt att låta Josef förbli ett offer och att inse att Potifars hustrus agerande aldrig kommer att vara okej. Låt Potifars fru i stället samsas med kung David som även han har mycket att stå till svars för när det gäller sexbrott, för att inte tala om hans son

Amnon som våldtar sin halvsyster Tamar, ägaren till det andra berömda (och sönderrivna) klädesplagget. Huvudsaken är att vi inte skiljer på dem och vidhåller, å ena sidan, att David är någon sorts romantisk förförare medan, å andra sidan, Potifars hustru är en styggelse. Samtidigt är det värt att notera att Josef klarade sig oskadd ur situationen inte bara på grund av sin robusta sexualetik utan även på grund av sin fysiskt överlägsna styrka.

En oskyldig fånge

Josef hamnar i fängelse, inte bara sexuellt ofredad utan dessutom även oskyldigt anklagad. Det kan knappast gå sämre för Josef som nu är på samhällets absoluta botten. Först ner i brunnen, sedan ner till Egypten, och nu ner i fängelsehålor. Samtidigt är detta början på Josefs resa mot maktens tinnar. Gud är med honom och vänder fängelsechefens välvilja mot honom. Fängelsechefen kan sålunda, precis som Potifar, delegera sina plikter till Josef och själv vila upp sig (v 23). Vilket liv för fängelsechefen och, jag antar, trevligare även för Josef som slipper sitta i sin cell och ”rulla tummarna”. Samtidigt, vad är det som gör att först Potifar och sedan fängelsechefen känner sig så trygga med Josef? Är det Guds försyn eller Josefs behagliga yttre eller en fascinerande blandning av båda faktorerna? Josef ter sig som en israelitisk version av Carl Jonas Love Almqvists Tintomara som alla, både män och kvinnor, dras till. Detta intryck förstärks senare i berättelsen av alla hans vackra kläder, slätrakade egyptiska stil och näst intill teatraliska, men samtidigt helt genuina, känslostormar.

Under sin tid i fängelset utvecklar Josef sin emotionella intelligens. Han börjar bry sig om andra människor och ser när något fattas dem. Josef lägger märke till att faraos munskänk och bagare är betryckta och visar intresse för deras väl och ve.

När Josef kom in till dem på morgonen såg han att de var betryckta. Då frågade han faraos hovmän, som tillsammans med honom själv satt i häkte i hans husbondes hus: ”Varför ser ni så dystra ut i dag?” (1 Mos 40:6–7, B2000)

Detta känslomässiga engagemang för andra blir inkörsporten till Josefs långsamma och gradvisa förflyttning uppåt, vilken inte slutar förrän han nått toppen i sin roll som faraos styresman. Samtidigt är det en nedslående berättelse där Josef tvingas uppleva hur hoppet, som hastigt väckts när han uttytt munsänkens och bagarens drömmar korrekt, slocknar igen. Munsken som lovat att försöka häva Josefs oförtjänta fängelsestraff glömer helt sonika bort honom:

Men tänk på mig när det går bra för dig och visa att du är min vän genom att påminna farao om mig, så att jag slipper ut härifrån. [...] Men förste munsken tänkte inte på Josef utan glömde bort honom. (1 Mos 40:14, 23, B2000).

Två långa år senare, efter faraos drömmar om feta och magra kor, drar sig äntligen munsken till minnes Josefs förmåga som drömtydare. En säkert ytterst välbehövlig ansiktsbehandling och ett besök hos en herrekipering senare hamnar Josef inför farao.

Då lät farao skicka efter Josef, och man skyndade sig att hämta honom från fängelset. Josef fick raka sig och byta kläder, och så kom han inför farao. (1 Mos 41:14, B2000)

Josef, som är trettio år gammal, har lärt sig både diplomati och ödmjukhet och ser till att nämna att det är Gud och inte han själv som kan tyda drömmar. Det är nu som Josef kommer på Bibelns bästa – eller sämsta, beroende på perspektiv – ekonomiska plan.

”Därför bör farao nu se sig om efter en klok och förståndig man att göra till styresman över Egypten. Farao bör gripa in och tillsätta fogdar i landet och kräva in en femtedel av skördarna i Egypten under de sju överflödsåren. Under de kommande goda åren skall fogdarna samla in livsmedel: i städerna skall de lägga upp spannmålsförråd som står till faraos förfogande, och de skall hålla lagren under bevakning. På det viset får Egypten ett förråd av livsmedel för de sju hungeråren som kommer över landet, så att det inte dukar under för hungersnöden.” [...] Då nu hungersnöden hade drabbat hela landet öppnade Josef alla spannmålsförråden och sålde säd till egypterna, eftersom hungersnöden var svår i Egypten. Och från hela jorden kom man till Egypten för att köpa säd av Josef, ty det var svår hungersnöd överallt. (1 Mos 41:33–36, 56–57, B2000)

Farao blir imponerad och bestämmer sig för att göra Josef till styresman över hela Egypten. Det hela slutar med att hela Egyptens befolkning förslavas och farao tjänar multum med pengar:

Genom att låta folket köpa säd samlade Josef alla pengar som fanns i Egypten och i Kanaan och förde dem till farao. [...] Då köpte Josef all jord i Egypten åt farao. Alla egypter sålde sina åkrar, eftersom hungersnöden var så svår. Jorden blev på detta sätt faraos egendom. Och överallt i hela Egypten gjorde han människorna till slavar. [...] Egypterna sade: ”Du har räddat våra liv, herre. Vi är tacksamma att få vara slavar åt farao.”

(1 Mos 47:14, 20–21, 25, B2000)

Jag har funderat mycket på Josefs närmast diaboliska ekonomiska plan för Egypten, där han lyckas övertyga dess invånare att först samla in och överlåta sin egen gröda till farao och sedan betala dyrt för att få den tillbaka. Å ena sidan, den räddar ju onekligen människors liv, både i Egypten och annorstädes (41:56). Å andra

sidan, att först kräva in 20 % av människors gröda och sedan tvinga dem att betala för att få det tillbaka är inte ett rättvist beskattningssystem. Å ena sidan igen, att lita på att människor själva sparar är oansvarigt – det är därför som vi bland annat har ett statligt pensionssparande. Å andra sidan, att tvinga dem att spara för att de, underförstått, inte förstår sitt eget bästa är nedlåtande. Å ena sidan återigen, om inte Josef hållit lagren under bevakning hade kaos och ohejdad plundring snart tagit över. Å andra sidan, man behöver ju inte förslava en hel befolkning på kuppen bara för den skull (47:14–25). Å, jag vet inte!

Josefs förtröstan

Josefs liv karakteriseras av hans utsatthet. Hans mamma dör innan han hunnit bli vuxen, han är mobbad och misshandlad av sina bröder, han blir förslavad med allt som det innebär av fysiskt och psykiskt våld, och han kastas i fängelse. Dessa upplevelser kan bryta ner den starkaste person och kommer absolut att lämna ärr i både kropp och själ. Ingen reser sig oskadd med sådana erfarenheter i bagaget. Gud kan hela skadorna, men ärren kommer likväl alltid att finnas kvar.

Thomas Manns porträtt av Josefs reaktion på sin fängelsedom i *Josef Försörjaren* passar Manns övriga beskrivning av Josef, även om det har aspekter som kanske inte är helt psykologiskt trovärdiga. Manns Josef har vid det här laget förlorat

sin blinda anspråksfullhet från gosseåren, då han hade trott att alla människor måste älska honom mer än sig själva. Men vad han fortfarande trodde var att det var honom givet att förmå världen och människorna att alltid vända sin bästa och ljusaste sida åt honom, vilket, som man finner, var en förtröstan som han snarare hyste till sig själv än till världen. [...] Omständigheterna voro överväldigande, men det som Josef

tänkte på var personlighetens möjlighet att utöva inflytande på dem, det individuellas makt över de i vanliga fall bestämmande omständigheterna. [...] Av detta slag var Josefs förtröstan. Det var rätt och slätt en förtröstan på Gud [...]. (s 40–41)

På ett liknande sätt, men avsevärt mer psykologiskt ohållbart, beskriver även Angela Hunt Josefs tid i fängelse. I sitt försök att teckna Josefs utvecklingskurva gör Hunt honom till ett helgon som det är näst intill omöjligt att relatera till. Josef inser att han har varit för stolt och litat för mycket på sina egna förmågor, sin skönhet, sin intelligens och Guds utvaldhed. För att lära sig ödmjukhet tar Josef därför på sig rollen att bli de andra fångarnas slav. Ja, ja, Hunts scenario är helt igenom ypperligt och rekordligt ... men jag kan inte hantera det. Jag tror inte på det. Josef har just blivit av med allt han jobbat för och har dessutom blivit oskyldigt anklagad för våldtäkt när han snarare blivit utsatt för sexuellt ofredande. Hunts Josef blir en så helt igenom oförvitlig person att han förlorar all mänsklig trovärdighet. Låt honom i stället vråla ut sin smärta, låt honom tvivla ordentligt, låt honom stanna i förtvivlans avgrund åtminstone ett litet tag. Då, och bara då, kan jag börja relatera till Josef på ett ärligt sätt.

Hunts återberättelse blir dessutom, säkert helt ofrivilligt från hennes sida, riktigt underhållande i kapitel 27 när Josef efter sex år i ett forntida egyptiskt fängelse hamnar inför farao:

Josef hade varit attraktiv när hon såg honom senast, men mannen som stod framför henne såg nu ut som en gud. Pojken hon hade känt som Josef hade försvunnit och ersatts av en främling som förkroppsligade manlighet. I det gyllene fackelskenet i hennes kammare glödde fångens hud över hårt definierade muskler. Han stod lång och imponerande bredvid dem som ansåg sig vara hans vakter, och grovt svart hår föll förbi hans axlar i en vild härva. Hans ansikte, renrakat och skulpterat med kantiga linjer, lyste med en distanserad styrka. (loc 3805, min översättning)

Vilken smörja! Tror Hunt verkligen att det finns gym i faraos fängelsehålor? Tror hon att sex års inspärning är bra för hyn? Tror hon att Josef dagligen åtnjuter tre mål lagad mat med riklig färsk frukt och grönt, och ordentligt med protein under sin fängelsevistelse?

I dess totala överdrivenhet utmanar oss Hunts bok igen att fundera över hur Josef egentligen ser ut när han lämnar fängelset. Skrämmande mager, täckt av ingrodd smuts, troligtvis med infekterade sår och med djupa ärr efter år av vanvård och osund och otillräcklig mat. Hur han mår själsligt kan vi bara undra över. Vilka mardrömmar hemsöker honom om natten? Det är ett under att han överhuvudtaget lever.

Josefs utsatthet

Låt oss i stället vända oss till Andrew Lloyd Webbers och Tim Rices musikal från 1982 *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat*. Den sång som bäst fångar Josefs utsatthet där han sitter i sin fängelsecell, utlämnad och bortglömd, är sången "Lås varje dörr" (eng orig: "Close every door"):

Lås varje dörr för mig skövla min värld runt mig

[...]

Gör vad ni vill med mig hata mig driv med mig

Låt mig få lida av glåpord och slag

[...]

Ni ger mig mitt nummer raderar mitt namn

Glöm bort att jag lever sen slocknar mitt hopp

[...]

Förgör mig för alltid och kasta min kropp

[...]

Genom provningens tid har vi vår inre frid

Vi vet att vi lovats ett helt eget land

Denna sång lyckas på en och samma gång poängtera Josefs absoluta sårbarhet och samtidigt hans trosvisshet. Referensen till Josefs nummer anspelar troligtvis på andra världskrigets koncentrationsläger där Josefs efterkommande reducerades till nummer och vars kroppar kastades bort. Josef är bortglömd av världen och befinner sig i helvetet på jorden. Samtidig vägrar han att ge upp. Trots det totala mörkret runt omkring honom vågar han lita på att Gud har en framtid utstakad åt honom.

En man med makt

Josef blir styresman över hela Egypten, han bär faraos sigillring, vackra linnekläder och en guldkedja runt halsen (1 Mos 41:41–42). Han reser land och rike runt i en tjusig vagn och ingår äktenskap med Asenat, dotter till Poti Fera, prästen i On (41:43–45). När Josefs tio äldre bröder ett antal år senare visar sig i Egypten, utsvultna och bugande framför honom (42:6), inser Josef att hans tonårsdrömmar har gått i uppfyllelse.

Maktens bräcklighet

Faraos utnämning av Josef till styresman över hela Egypten ses ofta som Josefs höjdpunkt. Han är nu på toppen av samhället och kan njuta av sin makt och rikedom:

Sedan sade han till Josef: ”Eftersom Gud har låtit dig få veta allt detta, kan ingen vara så klok och förståndig som du. Du skall förvalta de kungliga egendomarna, och hela mitt folk skall rätta sig efter dina befallningar. Tronen skall vara mitt enda företräde framför dig.” Faraosade till Josef: ”Härmed gör jag dig till styresman över hela Egypten.” Och faraos drog

av sig sin sigillring och satte den på Josefs finger, han klädde honom i kläder av fint linne och hängde en guldkedja om hans hals. Han lät honom åka i den näst förnämsta vagnen, och framför honom ropade man: "Avrek!" Så gjorde farao honom till styresman över hela Egypten. Och farao sade till Josef: "Jag är farao, men utan din befallning skall ingen i hela Egypten lyfta hand eller fot." Farao gav Josef namnet Safenat Paneach och gav honom till hustru Asenat, dotter till Poti Fera, prästen i On.

(1 Mos 41:39–45, B2000)

Eller kan han? Det är här som Rushings bok *Seal Of The Sand Dweller* verkligen kommer till sin rätt. Den lyfter fram på ett överraskande men samtidigt ytterst trovärdigt sätt att detta troligtvis inte alls är fallet. Hennes återberättelse börjar med att Josef, svårt misshandlad efter sina år i fängelse, förs till faraos hov för att tyda faraos drömmar. Josefs skadade fötter plågar honom konstant och han försöker dölja ärran efter fotbojor och handfängsel med smycken. Ärran efter piskrappen på ryggen, något som alla slavar tvingas genomlida, är svårare att täcka med tanke på Egyptens relativt lättklädda mode.

De permanenta ärran på armarna var ganska lätta att dölja med armband och armringar, men det fanns inget att göra åt märkena på ryggen. Varje slav fick sin beskärda del av dem, även om hans tack och lov var få till antalet. Ärran efter repen på hans vrister var täckta med juvelförsedda manschetter av elektrum, fodrade med mjuk ull. (kap 19, min översättning)

De själsliga ärran är lika djupa, men Josef har lärt sig att använda dem till sin fördel. Han har en slavs förmåga att dölja sina känslor inför andra (bara för att sedan låta dem komma upp till ytan när ingen ser på), att aldrig brusa upp och att alltid vara artig trots offentliga förolämpningar.

Faraos beslut på stundens ingivelse att upphöja Josef, slaven och våldtäktsmannen, till styresman, ses inte med blida ögon av resten av hovet, utan snarare som en löjeväckande handling. Hur kan en (före detta) slav och dömd våldtäktsman hävda sig bland Egyptens aristokrati? Vem skulle överhuvudtaget lyda hans påbud? Svaret är självklart. Rushing beskriver hur Josef, sakta men säkert, försöker genomföra sina ekonomiska reformer och hur han konstant blir motarbetad, hotad, förnedrad och förlöjligad. Potifars hustru förgiftar hans tillvaro med sina fortsatta anklagelser, faraos hovmän gör rasistiska påhopp, och det egyptiska prästerskapet föraktar hans tro på Israels Gud. Bokens titel anspelar på faraos sigillring som i Josefs hand saknar auktoritet, åtminstone till en början. Faraos själv är en svag monark som håller sig i bakgrunden, ett lätt offer för Josefs motståndare. Faraos påbud att ingen i hela Egypten ska lyfta hand eller fot utan att Josef befallt det, visar på skillnaden mellan ord och handling: makt måste åtföljas av respekt, annars blir man bara en nickedocka till dem som har den egentliga makten eller så går man snabbt under. I denna situation tvingas Josef att välja om han vill gå den lätta vägen och blunda för den korrupcion som han ser omkring sig, eller vara trogen Guds kallelse att rädda Egypten från hungersnöd. Han väljer den smala vägen, men Rushing visar gång på gång det pris som Josef får betala i form av ångest, hot och fysisk misshandel när han väljer att göra det rätta.

En förlåtande man

Knappt tio år senare tar Josef tillfället i akt att uppfylla sina drömmar om hämnd. Han får träda fram inför sina bröder – sina tidigare mobbare – i all sin prakt, rikedom och makt, medan de står där, fattiga med mössan i hand och tigger om bröd. Vilken triumf! Samtidigt, som alla som någonsin blivit mobbade vet,

räcker det inte. Smärtan och osäkerheten finns kvar i själen, trots all framgång. När han står framför sina bröder, kan Josef inte låta bli att minnas alla gånger de inte ville ha honom och alla de gånger de gjorde honom illa.

Den stora frågan för mig i Första Moseboken 42–45 gäller huruvida Josef ohejdat hänger sig åt sina hämndfantasier eller om hans agerande har en mer altruistisk aspekt såtillvida att han vill säkerställa att bröderna blivit bättre människor. Texten går att läsa på båda sätt. Josef börjar med att behandla sina bröder särdeles bryskt: Han anklagar dem för att vara spioner och kastar dem i fängelse (42:7–17). Bröderna inser, utan att känna igen honom, att detta är straffet för det de själva gjort mot Josef:

Men bröderna sade till varandra: ”Detta är straffet för det vi gjorde mot vår bror. Vi såg hur förtvivlad han var, han bad om förbarmande, men vi lyssnade inte på honom. Därför har vi nu själva drabbats av denna olycka.” Ruben svarade dem: ”Jag sade ju att ni inte skulle göra pojken illa. Men ni ville inte höra på, och nu kommer vedergällningen för hans blod.”

(1 Mos 42:21–22, B2000)

När Josef hör bröderna prata, vänder han sig om och gråter (v 24). Vad är det som berör och upprör honom så? Det kan vara att Josef är rörd över brödernas insikt, men det kan också vara att brödernas ord får honom att minnas den ångest och förtvivlan han själv kände under sin uppväxt och som kulminerade i brödernas beslut att sälja honom som slav (snarare än att mörda honom). Josefs gråt betyder inte nödvändigtvis att han förlåtit sina bröder, utan kanske snarare att brödernas närvaro river upp alla gamla sår som inte läkt fullt ut.

Tillsammans med kung David toppar Josef listan av Bibelns största ”gråtare”. Jag är övertygad om att deras känslostormar är genuina. Samtidigt lyckas båda använda sitt fördelaktiga yttre och rika känsloregister för att charma både män och kvinnor i sin omgivning (jfr kap 6–7). Det intressanta med Josef är dock att han

gråter mycket mer när han är vuxen och framgångsrik än när han är ung och utsatt. Det verkar som om Josef inte törs gråta så länge han är sårbar. Han lipar inte när han blir slängd i brunnen, såld till slav, felaktigt anklagad för våldtäkt, eller kastad i fängelse – då döljer han sina känslor under ett hårdhudat skal. Det är först i vuxen ålder, kanske när han äntligen börjar känna sig trygg, omgiven av sin nya familj bestående av Asenat och deras två barn Manasse och Efraim, som hans hårda skal börjar brista. När skalet väl rämnat kommer alla känslorna upp till ytan och Josef gråter mest hela tiden. Han försöker ibland dölja sina tårar, men oftast storgråter han inför folk. Han gråter när han är känslomässigt berörd: när han ser sina bröder (42:24; 43:30; 45:2, 14–15), när han ser sin pappa (46:29) och över sin pappas död (50:1, 3, 15–17).

Josef välkomnar senare sina bröder till sitt hus där han låter visa dem respekt och gästfrihet. När Josef får syn på sin lillebror riskerar hans fasad att spricka och han rusar ut för att i enrum brista ut i gråt:

Och Josef skyndade ut, eftersom kärleken till brodern överväldigade honom och han var nära att brista i gråt. Han gick in i ett annat rum och grät. Sedan tvättade han ansiktet och gick ut igen. Han behärskade sina känslor och befälde att man skulle sätta fram maten. (1 Mos 43:30–31, B2000)

Josef lyckas emellertid att hålla masken inför sina bröder när de senare äter med varandra. Hans kärlek till sin lillebror lyser emellertid igenom när han ger honom massor med mat. Josefs testande av sina bröder – eller är det noga taget en utstuderad och sofistikerad hämnd? – är dock inte över. Efter ett antal ytterligare vändor visar sig Juda beredd att sona sitt brott när han erbjuder sig att bli slav i Benjamins ställe.

Därför ber jag dig, herre, att du låter mig stanna som slav hos dig i stället för pojken, så att han får fara hem tillsammans med

sina bröder. Hur skulle jag kunna fara tillbaka till min far utan att ha pojken med mig? Förskona mig från att se den smärta det skulle vålla min far.” (1 Mos 44:33–34, B2000)

Josef klarar nu inte längre att hålla sina känslor under kontroll utan skickar ut alla utom bröderna ur rummet. Han brister ut i högljudd gråt och avslöjar sin rätta identitet. Sedan är det ännu mer gråt och känsloutträngningar:

Då sade Josef till bröderna: ”Kom fram hit.” De gick fram till honom, och Josef sade: ”Jag är Josef, er bror, som ni sålde till Egypten. Men var inte bedrövade för att ni sålde mig hit och förebrå er ingenting. Det var för att rädda liv som Gud skickade mig hit före er.”

[...]

Han föll sin bror Benjamin om halsen och grät, och Benjamin grät i hans famn. Josef kysste alla sina bröder, tog dem i famn och grät. Sedan talade han och bröderna med varandra.

(1 Mos 45:4–5, 14–15, B2000)

Ironiskt nog ger han även bröderna varsin högtidsdräkt och Benjamin får fem sådana (45:22). Dessa dräkter är dock mer alldagliga än Josefs berömda klädesplagg. Samtidigt utgör gåvorna av kläder en delikat hänvisning till den utlösande faktorn som fick bröderna att förgå sig mot Josef, nämligen klädnaden som Jakob gav till Josef för mer än ett årtionde sedan.

Berättelsen drar dock ut och Josef behöver återigen bekräfta att han verkligen inte planerar hämnd i kapitel 50, det vill säga hela nio kapitel efter brödernas första besök i Egypten:

Men Josef sade till dem: ”Var inte rädda. Jag är ju inte Gud! Ni ville mig ont, men Gud har vänt det till något gott. Han ville göra det som nu har skett och därigenom bevara många

människor vid liv. Var inte rädda, jag skall sörja för er och era barn.” Så talade han lugnande och uppmuntrande till dem.

(1 Mos 50:19–21, B2000)

Ber bröderna verkligen om förlåtelse?

Denna utdragna berättelse väcker frågor? Varför tar det så lång tid innan Josef (kanske) klarar av att förlåta sina bröder och varför måste han upprepa sitt löfte om att inte skada bröderna? För att få svar på våra frågor ska vi ta oss en närmare titt på brödernas uppförande. Det finns nämligen aspekter i texten som tyder på att Josefs tvivel om deras ärlighet inte är helt ogrundade. Detta försvårar i sin tur för Josef och hans bröder att nå äkta försoning.

En första indikation på brödernas ofullständiga ånger finns redan i Första Moseboken 43. Jag har ofta undrat över stackars Simon som suttit fångslad sedan 42:24. Om inte svälten tvingat bröderna tillbaka till Egypten i 43:1, hade Simon fått stanna livet ut i sitt egyptiska fångelse? Juda vidhåller samtidigt att de dröjt för sin fars och sin yngre bror Benjamins skull (43:10). Även om mycket lutar åt att bröderna mognat och förändrats till det bättre, är jag inte helt övertygad om huruvida deras djupaste motivation är uppriktig ånger eller resultatinriktad pragmatism.

En andra indikation som får mig att tvivla på brödernas botgöring sker när bröderna står anklagade för stöld inför Josef i kapitel 44. Deras berättelse där är nämligen inte hundra procentigt sanningsenlig. Juda lyckas med konststycket att kringgå sitt eget ansvar i Josefs ”försvinnande”. Han vidhåller att Benjamins bror ”är död” (44:20) och han undviker sanningen genom att upprepa Jakobs ord om att Josef ”försvann ifrån mig, och jag förstod att han var ihjälripen. Jag har inte sett honom mer” (44:28). Samtidigt såg vi ovan att trots avsaknad av ett tydligt erkännande av skuld visar sig Juda vara beredd att sona sitt brott när han erbjuder sig att bli slav i Benjamins ställe.

En sista indikation finns precis i slutet på berättelsen (1 Mos 50:15–17).

När Josefs bröder tänkte på att deras far var borta sade de: "Kanske Josef hyser agg till oss och vill ge igen för allt ont vi har gjort honom." Därför skickade de bud till Josef och lät säga: "Innan han dog bad din far att vi skulle säga till dig: 'Vi ber dig förlåta oss, dina bröder, vår synd och skuld. Vi har gjort dig mycket ont.' Så förlåt oss, din fars Guds tjänare, den synd vi har begått!" Vid dessa ord brast Josef i gråt.

Dessa verser väcker frågan huruvida bröderna talar sanning. Det finns inga som helst tecken i kapitlen innan Jakobs död att fadern skulle ha bett sina äldre söner att säga någonting till Josef. Josef själv var dessutom personligen närvarande under sin fars sista timmar (1 Mos 49). Mycket tyder på att bröderna ljuger. Om detta stämmer ägnar sig bröderna här åt en rejäl känslomässig utpressning. Bröderna oroar sig, kanske med rätta, att Josef inte har kunnat förlåta det näst intill oförlåtliga. Skulle de själva, om de varit i Josefs ställe, ha kunnat göra det?

Brödernas uppförande påverkar i sin tur vår förståelse av Josefs agerande. Finns det spår i hans relation till sina bröder att han, djupt i sitt hjärta, fortfarande kämpar med att förlåta dem? Kan det vara så att medan hans ord vittnar om hans vilja att förlåta dem, klarar han i verkligheten bara av att göra det i brödernas frånvaro? Kanske sipprar Josefs ofrivilliga motvilja fram i mötena med bröderna, trots att han försöker hålla masken (något som vi redan vet att han har svårt att göra)? Bröderna är helt klart rädda att Josef ska hämnas (v 15) och kanske är deras rädsla befogad, åtminstone ur deras synvinkel? Det är en sak att *vilja* förlåta och en helt annan sak att vara kapabel att göra det när man står inför sina plågoandar som fortfarande ljuger. Jag är nämligen helt övertygad om att Josef ser igenom brödernas lögn och försök till känslomässig utpressning. Det är, som sagt, inget fel på hans

hjärnceller. Att Josef klarar av att agera som han gör i de nästkommande verserna, där han igen vidhåller att de inte behöver vara rädda och där han lovar att sörja för dem och deras barn, är ett tecken på hans egen mognad snarare än brödernas insikt om sina synder:

”Var inte rädda, jag skall sörja för er och era barn.” Så talade han lugnande och uppmuntrande till dem. (1 Mos 50:21, B2000)

Detta behöver inte vara förlåtelse, men det är ett löfte om att avstå från hämnd. Josef har gjort sitt, han klarar av att vara den vuxne i samtalet med sina bröder och att lugna och uppmuntra dem. Både de kroppsliga och själsliga ärren finns fortfarande kvar och kommer aldrig att lämna honom, men han har äntligen nått fram till en slags försoning med sig själv. Mer kanske vi inte kan begära? Det kanske räcker att Josef verkligen *vill förlåta* sina bröder, oavsett om han lyckas med det i praktiken?

Genuin förlåtelse

De flesta återberättelser ger Josef en positiv utvecklingskurva. När Josef har lekt färdigt med sina bröder och försäkrat sig om att de inser inte bara hans makt utan även den skuld de har till honom, visar han sig rättfärdig och storsint och förlåter dem. Detta kommer fram mycket tydligt i Thomas Manns bok *Josef Försörjaren*. Samtidigt har Mann gjort en liten men mycket viktig justering av bibeltexten. I sitt tal i Första Moseboken 44:28 nämner Juda den elfte sonen som ”försvann” medan i Manns roman erkänner Juda sitt och brödernas brott:

”Den elfte ibland oss, faderns lamm, den förste av den rätta, han blev inte söndersliten av djuret, utan vi, hans bröder, sålde honom en gång ut i världen.” Så och icke annorlunda slutade

Juda sitt berömda tal. Flämtande stod han där, bleka stodo hans bröder, om också med lättnad över att det hade kommit ut. (s 501)

Detta gör Josefs tillkännagivande av sin identitet och hans senare förlåtelse lättare att acceptera. Manns Josef säger, enkelt och lätt, vem han är. Utan yviga gester och snarare med ett förläget skratt visar Josef sin ärliga lättnad. Samtidigt belyser Manns återberättelse att något "fattas" i bibeltexten. Bibeltexten själv grumlar bilden av Josefs förlåtelse då bröderna strängt taget aldrig erkänner sitt brott och ber om tillgift. På grund av Judas bekännelse klarar Manns Josef av att göra det som Bibelns Josef bara *kanske* lyckas med.

Ofullständig förlåtelse

Med denna bibliska otydlighet i åtanke är det lätt att förstå att Anita Diamant stannar upp och reflekterar över Josefs förlåtelse inte bara gentemot sina bröder utan även sin far som inte förstod att skydda honom. I hennes återberättelse kommer Josef sent en kväll till Dinas hus och berättar att Jakob är på väg till Egypten. Dinas man brusar upp och frågar vad Josef egentligen har för skyldigheter mot en far "som skickade ut dig bland våldsamma män okända för sin hänsynslöshet" (eng: "who sent you to the long knives of men known for their ruthlessness", s 361). Det är underförstått att Jakob borde ha vetat bättre än att utsätta sin son för denna självklara fara. Josef svarar ärligt att han inte vill träffa sin far. Han trodde att han hade förlåtit honom, men den bittra sanningen är att han inte alls gjort det:

Det förflutnas smärta klamrade sig fast vid honom, fångade i vecken på hans långa mörka rock. Han flaxade runt som ett drunknande lamm. Medan han pratade [...] sökte jag efter brodern jag mindes, lekkamraten som lyssnade på kvinnors ord

med respekt och som en gång såg mig som sin vän. Men jag såg ingenting av den pojken i den självupptagne mannen framför mig, vars humör och röst tycktes förändras från ögonblick till olyckligt ögonblick. ”Jag är en vekling”, sa Josef. ”Min ilska har inte svalnat och jag känner inget medlidande för Jakob i mitt hjärta” [...] ”Men om jag inte går, kommer han att förfölja mig för alltid.” (s 362–363, min översättning)

Anita Diamants Josef är en blandning av den stolte mannen med makt som är van vid att människor, inklusive sin syster, gör som han befaller, och den lille pojken som fortfarande är rädd för sin ungdoms plågoandar. Han är inte fri från sitt förflutna och inser att Dina inte heller är det. Josef sitter tyst och spänd under hela resan till Jakob och bara Manasse och Efraim, hans söner, lyckas få honom att slappna av en smula (s 368). Spänningen släpper inte när Josef väl kommer fram till faderns och brödernas läger. Josef för en ansträngd konversation med Juda där Juda visar både sin ilska och sitt nederlag. Josef själv håller sig på en god replängds avstånd.

Josefs möte med Jakob går som väntat inte överdrivet bra. Efteråt kastar sig Josef ordlös till marken i sorg, men berättar så småningom allt för Dina med både medömkan och äckel i rösten. Jakob är gammal och gaggig, men lyckas i slutändan ändå välsigna sina barnbarn Manasse och Efraim. Jakob är fylld av självförefrågelser, men är samtidigt totalt självupptagen och ser ingen annan sida av situationen än sin egen. Josef lämnar tältet med sina söner utan att Jakob märker det – så uppfylld är Jakob av sin sorg över Rakel. Dina nämner han överhuvudtaget aldrig. Hon är död för honom (s 371–373).

Avslutande reflektioner

Av alla karaktärerna i denna bok är nog Josef den jag kan relatera till bäst. För att inte bli missförstådd bör jag för säkerhets skull

tillägga att jag har lättare att identifiera mig med Josefs jobbigare snarare än hans mer beundransvärda sidor. Jag blev själv mobbad i skolan men inte alls på samma nivå som Josef, jag har alltid varit ambitiös och jag är inte världens mest empatiska person. Mina vänner anklagar mig ofta för att leva i en rosaskimrande egen värld i salig omedvetenhet om saker runt omkring mig. Jag är även ytterst envis och litar oftast på att saker och ting kommer att ordna sig om man bara biter ihop tillräckligt. Sist men inte minst gråter jag i tid och otid, alltid ärligt men ibland med otippat gynnsamma konsekvenser, som när mina tårar skrämde slag på bibelfakultetens ökända och fruktade administratör, vilket ledde till att hon behandlade mig med silkesvantar i fem år.

Mycket i Joseferättelsen utgör alltså en direkt läxa för mig. Först och främst utmanar Bibelns berättelse om Josef mig att förlåta mina fiender. Hela mitt inre spjärnar emot när jag hör ett sådant budskap, eftersom jag inte alls vill förlåta dem som gjort mig illa. Jag hoppas att jag inte bär på alltför många drömmar om hämnd, men jag fruktar att jag skulle tycka om att synas bättre än vissa översittare jag tyvärr tvingas göra bekantskap med under min akademiska karriär. Jag inser naturligtvis att dessa känslor visar på brister i mig själv, och det gör det inte lättare att möta min blick i spegeln. Så både Josefs hämndbegär och hans förmåga att förlåta väcker många känslor som kräver ärlighet och pockar på självinsikt.

Josefs berättelse väcker också insikt om vad lidande kan göra i våra liv. Gud kan hela, men ärren går inte bort. Det går att ta sig igenom otroligt vidriga upplevelser med själen i behåll, men lidande gör oss sällan till bättre personer. Lidande leder inte alltid till medlidande utan kan i stället resultera i bitterhet. Josefs gråtande visar att han valt, någonstans längs vägen, att inte låta sitt lidande stelna till hårdhet, utan i stället tillåter han sig att känna, på gott och på ont.

Berättelsen om Josef visar också att livet inte alltid blir som man tänkt sig. Josef kan inte styra sitt öde och hans liv blir helt

annorlunda än det hans bröder lever. Åren som slav är inte något han själv valt och de sätter djupa spår i hans liv. Josef förlorar sitt hemland men vinner en ny kultur: Josef blir en "utlandsisraelit" som gifter sig med en egyptisk kvinna och vars barn växer upp i Egypten. Samtidigt finns det aspekter av Josefs liv som överskrider hans vildaste förhoppningar. Josefs öden och äventyr hjälper oss att inse våra begränsningar. Vi kan lägga våra planer med precision, men ibland bara händer saker och ting.

Samtidigt visar Josefberättelsen även motsatsen. Josef hade kunnat bli en medioker slav som gör enbart vad som förväntas av honom. I stället väljer han att glänsa. Han blir toppslaven vars administrativa talanger välsignar allt från Potifars hus, via fängelset, till hela Egyptens land. Josef är en streber som förkroppsligar viljekraft och envishet, återigen på gott och ont. Berättelsen lär oss om behovet av balans i våra liv: insikten att vi inte råder över allt och samtidigt vikten att ta itu med våra problem. Josef själv är långt ifrån en expert på denna balans, men hans liv, i all sin brusthet, vittnar om behovet.

Josefs berättelse utmanar även våra attityder i jantelagens land. Hur relaterar vi till människor i vår omgivning som är intellektuellt särbegåvade? Josef, med sin ofantliga aktivitetsnivå, sitt intresse för problemlösning, sin perfektionism, sin självmedvetenhet, sitt oberoende, sitt rättvisepatos och sin känslighet, är ett klassiskt exempel på särbegåvning. Tvingar vi människor som Josef att sätta sitt rätta jag under skäppan för att undvika att bli mobbade och isolerade? Eller finns det plats för den skinande, energiska och, ärligt talat, ibland mycket ansträngande Josef i vårt samhälle som ska vara så rättvist och jämlikt? Samtidigt, hur kan vi hjälpa densamme Josef att finna empati och ödmjukhet i sitt förhållande till Gud och sina medmänniskor? Att slänga honom i en brunn, sälja honom som slav, våldföra oss på honom, förtala honom, oskyldigt anklaga och straffa honom, för att han ska lära sig sin läxa, är naturligtvis inte en väg framåt.

Sist men inte minst utgör berättelsen om Josef i Första Moseboken 39, jämte berättelserna om Dina i Första Moseboken 34 och Tamar i Andra Samuelsboken 13, ett exempel på sexuell exploatering. Hur vi än vrider och vänder på berättelsen om Josef och Potifars hustru kvarstår insikten att den senares agerande är fel, oavsett hennes familjesituation och känslor. Hon utnyttjar sin makt över Josef och försöker tvinga honom, den socialt underställde, att göra henne till viljes. Detta uppförande leder snabbt tanken till andra, moderna situationer där personer med makt drar orättmätiga fördelar genom en blandning av hot och löften. Om du gör som jag vill har jag makt att ge dig fördelar, men om du vägrar har jag makt att skada dig. Berättelsen om Josef är ett exempel på det senare, men förhoppningsvis inte ett avskräckande sådant utan snarare ett budskap som vi kan ta till oss. Ja, när vi utmanar orättvisa maktstrukturer kan vi tvingas betala ett mycket högt pris, men i slutänden står Gud vid vår sida.